

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
İlâhiyat Fakültesi Dergisi
The University of Kahramanmaraş Sütçü İmam
Review of The Faculty of Theology
ISSN-1304-4524 e-ISSN-2651-2637

Din ve Psikoloji
Yazar: Michael Argyle
Çeviren: H. Büşra Gök
(İstanbul: İz Yayıncılık, 2022)

Reviewed by
Kübra UĞUR
Yüksek Lisans Öğrencisi, KSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri,
Kahramanmaraş / TÜRKİYE
kubrazaterkubra@hotmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-5341-5686>

Makale Türü/ Article Types: Kitap Değerlendirmesi/ Book Reviews
Makale Geliş Tarihi/ Date of Receipt: 16/07/2022
Makale Kabul Tarihi / Date of Acceptance: 31/10/2022
Makale Yayın Tarihi: 31/12/2022
Yayın Sezonu/Pub Date Season: Aralık/ December
Yıl/Year: 20 Sayı/Issue: 40 Sayfa /Page: 392-403
Atıf/Citation: Uğur, Kübra. "Din ve Psikoloji Yazar: Michael Argyle
Çeviren: H. Büşra Gök (İstanbul: İz Yayıncılık, 2022)". *KSÜ İlahiyat Fakül-
tesi Dergisi* 40 (Aralık 2022), 392-403.

Kitap Değerlendirmesi

Din ve Psikoloji

Din ve psikoloji ilişkisi çok eskilere dayanmasına rağmen bağımsız bir bilim haline gelmesi 20. yüzyılın başlarına rastlamaktadır. Dünyada bir asırlık geçmişi olan din psikolojisi hızla gelişmeye ve büyümeye devam etmektedir. Bu alana gönül veren ve özverili çalışmalar yapan insanların sayıları her geçen gün artmaktadır. Söz konusu kişilerden biri olan İngiliz sosyal psikolog Profesör Michael Argyle tarafından kaleme alınan bu eser, din psikolojisi açısından sıra dışı ve oldukça kapsamlı bir eserdir. “Din insan hayatının çok önemli bir parçasıdır ve psikologların bundan öğrenecek şeyleri vardır” diyen yazar, her iki kavram arasındaki çatışmaları tarihi bir sıra ile ele almakla işe başlayıp ikisi arasındaki ilişkiyi gözler önüne sermektedir. Dine inancı olan, din ile psikolojinin uyum sağlayacağına inanan yazarın söz konusu eseri, yurt dışında çok satanlar arasında yer almaktadır. Türkçeye yeni çevrilen bu eser, din psikolojisi ile ilgilenenlere, psikologlara, ilahiyat öğrencilerine, dini derinlemesine anlamak isteyenlere fayda sağlayacak önemli bir yapıttır. Yazarın kullandığı dil sade, anlaşılır bir dildir. Kitapta pek çok psikolog, sosyolog ve düşünürden alıntılar yapılmış, çok sayıda araştırma verilerine yer verilmiş, bunun yanı sıra bazı araştırmalar tablo ve grafiklerle desteklenmiştir. Kitapta genel olarak bahsedilen din araştırmaları Amerika ve Avrupa’da yapılmış çalışmaları kapsamaktadır. Bu bağlamda zikredilen hususların İslam dünyasını tam olarak temsil ettiğini söylemek mümkün değildir. Yer yer diğer dinlerden ve İslamiyet’ten de bahsedilmiş ve bunlar hakkında da bazı noktalara değinilmiştir.

Kitap ön söz ve on altı bölümden oluşmaktadır. Kitabın bölümleri, psikoloji ve din ilişkisi, toplumsallaşma, kişiliğin etkisi, dini deneyimin kapsamı ve çeşitliliği, dini deneyimin nedenleri ve sonuçları, dinsel inançlar, Freud ve Jung’un dini inanç üzerine açıklamaları, ibadet ve dua, ritüel ve karizma, mutluluk ve dinin diğer faydaları ve bedeli, beden ve akıl sağlığı, ahlakın dini ve diğer kaynakları, dinin davranış üzerindeki etkisi, sekülerleşme ve dinin mevcut du-

rumu, yeni dini akımların büyümesi, din hakkında çıkarılan sonuçlar konularını kapsamaktadır. Yazar her bölümün sonunda “sonuçlar” diye bir başlık açıp ilgili bölümden çıkarılacak sonuçları çok kısa bir şekilde özetlemiştir. Bu şekilde özetlemesi konunun daha iyi anlaşılmasına, zihinde genel bir çerçeve çizilmesine büyük katkı sağlamıştır. Eserin içeriği incelenirken her bölüm tek tek ele alınmayıp genel ve özet olarak konulardan bahsedilmeye ve böylece kitap daha yakından tanıtılmaya çalışılacaktır.

Yazar ilk olarak din ile bilim arasındaki klasik çatışmaları ele alarak konuya başlamıştır. Buna göre astronomi, jeoloji ve evrim teorisi, din ile bilim arasında büyük anlaşmazlıklar doğurmuştur. Ardından din ile psikoloji arasındaki anlaşmazlıklar ele alınmıştır. Davranışçılık, psikanaliz ve ana akım psikolojinin din ile ilgili görüşlerine yer verilmiştir. Buna göre, din ile uyuşamayan davranışçılık günümüzde ortadan kalkmıştır. Psikanaliz dini açıklayarak çürüteceğini iddia etmiştir ancak bu iddiaları destekleyen çok az deneysel kanıt vardır. Ana akım psikoloji ise din ile ilgili olan bazı kavramlarla ilgilenmiştir. Yazara göre din ile ilgili olarak psikolojinin rolü zarar vermekten çok anlamaya çalışmak olmalıdır. Argyle'e göre dini inancın üzerinde toplumun, çevrenin çok büyük etkisi vardır ve din birçok yönden sosyal bir olgudur. Yazar, dini gelişim, dine dönüş, farklı yaşlarda din konularını ele almaktadır. Bu konularda yapılmış araştırmalardan örnekler verilmiş ve bazıları tablolar ile gösterilmiştir. Kişiliğin etkisi bahsinde kişilik özellikleri ile dini tutumlar arasındaki ilişkiden bahsedilmektedir. Bir dinin farklı insan gruplarında nasıl farklı bir şekil aldığından ve insanların nasıl farklı deneyimler yaşadığından bahsedilmektedir.. Dini faaliyet ve inançların, dışadönüklük ve nevrotizm gibi büyük kişilik türleriyle çok az ilişkisi vardır ancak psikotazim (inatçılık) ile negatif; deneyime açıklık ile pozitif bir ilişkisi bulunmaktadır. Dini deneyim hakkında araştırma raporundan oluşan bölümlerde dini deneyim, dini deneyim çeşitleri ve dinsel araştırma çalışmaları yer alır. Dini deneyim dinin en temel faktörlerinden birisidir; onsuz hiçbir din olmaz. Tanrı'nın varlığına dair klasik ve en ikna edici argümanlardan biridir.

Yine pek çok araştırma sonuçları belirtilmiş, birçok psikolog, sosyolog ve düşünürden alıntılar yapılmıştır. Zikredilen araştırma sonuçlarına göre İngiltere, ABD ve Avustralya'daki nüfusun yaklaşık üçte biri dinsel deneyim yaşadıklarını ifade etmiştir. Dinsel deneyimin aşkın, mistik, hissi, doğada yaşanan gibi pek çok türü vardır. İlk defa Pratt tarafından tanımlanan "ılımlı dini deneyim" çok yaygındır ve sadece ömürde birkaç kez yaşanan deneyimlerden değildir; her Pazar ayınında yaşanabilir. William James'in aksine çoğu ılımlı deneyim kilise gibi ortamlarda gerçekleşmektedir. Kitabın ilerleyen bölümlerinde dini deneyimin ardında yatan nedenlerden bahsedilmektedir. Greeley (1975) birçok birey üzerinde çalışarak onların dini deneyimlerinin farklı etmenlerce tetiklendiğini keşfetmiştir. Örneğin müzik dinleme, dua ve meditasyon, halüsinojenik ilaçlar, duyuusal yoksunlaştırma, stres gibi etmenler dini deneyimi tetikleyen etmenler arasındadır. Dinsel deneyimlerin etkilerini araştıran çalışmalara göre ani etkiler ile altı ay veya daha fazla süre devam eden etkiler olabilmektedir. Dinsel deneyimlerin mutluluk, özgecil davranışlar, dini hayat ve özsaygı üzerinde güçlü pozitif sonuçları ortaya çıkmıştır.

Din psikolojisinden bahsederken Freud ve Jung'tan bahsetmemek olmaz. Yazar, Freud ve Jung'un görüşlerinden kısa ve öz ve şekilde bahsettikten sonra eldeki verilerle söz konusu kişilerin teorilerinin değerlendirmesini yapmıştır. Bu iki isim dışında diğer din psikologlarından ara ara söz etmesine karşın özel bir başlık altında sadece bu iki ismi incelemekle yetinmiştir. Freud'un baba figürü olarak Tanrı görüşü, dini bir nevroz olarak görmesi, babayı temsil eden totem hayvanı ve tanrı ile ilgili görüşlerini zikretmiştir. Tanrıların yansıtılmış baba figürleri olduğu teorisinin çok fazla deneysel destek elde ettiğini ileri sürmüştür. Freud'un dinin yok olacağı teorisi gerçekleşmemiştir çünkü din dünyanın birçok yerinde hızla yayılmıştır. Yazara göre dinin nevroz, ritüelin de takıntılı nevroz olarak kabul edilmesini gerektirecek hiçbir kanıt yoktur. Jung'un fikirleri de Freud'un fikirleriyle başlarda benzerdir ancak bu durum Jung'un kolektif bilinçaltını keşfetmesiyle değişmiştir. Freud'un ak-

sine Jung, dine sıcak bakar ve dinsel deneyimlerin gerçek olduğuna ve dinin toplumun bir ihtiyacı olduğuna inanmaktadır. Jung'a göre arketipler dinin bir evresidir ve rüyalar aracılığıyla gerçekleşmektedir. Jung dinsel deneyimleri arketiplerin bir sembolü olarak görür. Bunların yanı sıra Jung içe dönük ve dışa dönüklük boyutlarını keşfetmesiyle meşhurdur. Yazara göre günümüze kadar kimse Freud'un olduğu gibi Jung'un da görüşlerini test edecek bir araştırma metodu geliştirememiştir.

Argyle dini davranışların temel formlarını yani müzik, kurban, dua gibi ibadet şekillerini irdelemiştir. Dans ve kurban ritüeli büyük oranda kaybolursa da müziğe hala çok değer verilir. Çoğu dinde ibadet merkezi konumdadır. İbadet sembolik hareket ve objelerle gerçekleştirilir. Dini toplantılar genelde müzikle olur. Müziğin öteki dünyayı sembolize ettiği söylenir. Şamanizm ve vudu dininde insanları heyecanlı tutmak için coşkulu bir şekilde davul çalınır. Müziğe sıklıkla ilkel dinlerde dans eşlik eder. Yazar şamanları, kendi etrafında dönen Türk semazenleri de buna bir örnek olarak gösterir. İbadetler dini faaliyetlerin ana unsurudur; müzik ve ritüelle eşlik edilir. Müzik yaygın olarak öteki dünyayı yansıtmak ve yüksek düzeyde heyecan uyandırmak için kullanılır. Kurban ortak bir ritüel formudur. Yazara göre sebebi tam olarak anlaşılmasa da kurban ritüeline derin bir ihtiyaç duyuluyor gibi gözükmektedir. Dua bir baş etme aracı olarak görülebilir. Meditasyon şeklinde dua Tanrı ile iletişime geçme deneyimi sağlayabilir. Ritüel, dinin temel özelliklerindedir. Karizma ise kutsal olana, dinsel dünyaya işaret eder. Ritüeller sözsüz semboller kullanır. Örneğin evlilik töreninde gelinin parmağına takılan yüzük evlilik bağına simgeler veya ödüllendirme töreninde kupa veya başka bir ödül verilmesi grupta başarının onaylandığını gösteren bir simgedir. Peki bu ritüeller işe yarıyor mu? Mesela evlilik zaten birlikte yaşayan çiftleri yakınlaştırıyor mu? Yapılan araştırmalar resmi evliliğin daha uzun süre beraberlik sağladığını göstermiştir. Kilise törenleri kişiler bazında çok başarılıdır. Kilise ayinlerine katılanlar daha mutlu, fiziksel ve akıl sağlıkları daha iyi durumdadır. Bunun ana sebebi kilise mensuplarının arala-

rında yakınlık olması ve birbirine destek olmalarıdır. Ortak inancı paylaşmaları da etkili olabilir.

Mutluluk ve din ilişkisi sık araştırılan bir konudur. Mutluluk ve dinin diğer faydaları ve bedeli bahsinde yazar mutluluk, evlilik, çalışma ve kazanç, dinin diğer faydaları ve dinin topluma ve bireye bedeli konularına değinmektedir. Yapılan araştırmalara göre hem dinsel deneyim hem dua mutluluğu artırmaktadır. Dindarlığın mutluluk ile pozitif yönlü bir ilişkisi vardır. Kilise mensupları, özellikle yaşlılar diğer insanlardan daha mutludur. Bunun ana sebebi kilisenin sosyal desteğidir. Bunun yanı sıra Tanrı ile kurulan ilişki ve inançların iyimser olmayı desteklemesi de etkindir. Ölüm korkusu dindar kişilerde daha az görülür. Çünkü din bireye iyimser bir açıklama sağlar. Peki din evliliğin başarılı ve iyi olmasında etkili midir? Yapılan araştırmalara göre dini inancı olmayanların boşanma oranı çok daha yüksektir. Dindarların, özellikle Yahudi ve bazı Protestan kilise mensuplarının kazançları ve başarıları biraz daha fazladır. Bunun sebebi onları daha çok çalışmaya teşvik eden Protestan çalışma ahlakı olabilir. Din topluma fayda sağlar. Suç oranının düşmesine katkı sağlar. Ancak farklı dini gruplar arasında çatışmaya sebep olabilir ve bunun bedelini toplum öder. Din çoğu savaşta anlaşmazlık sebeplerinden biridir. Düşünce özgürlüğünü kaybetmek ve dini yasaklar gibi bireyin ödemesi gereken bazı bedeller olabilir ama üyeler tarafından bunlar bedel olarak görülmebilir.

Din insanları daha mutlu eder peki beden ve akıl sağlığı da kazandırır mı? Yazar bu konuyla ilgili yapılan araştırmaları ifade etmiştir. Dinin beden sağlığının olumlu yönde etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre kiliseye gidenlerin bazı önemli hastalıklar sebebiyle ölüm oranları daha düşüktür. Kilise özellikle solunum, sindirim hastalıkları hatta bazı kanser türlerini aslında tüm ciddi hastalık kaynaklı ölümleri etkilemektedir. Dinin sağlık üzerindeki bir diğer etkisi bireyleri sağlıklı davranış noktasında etkilemesidir. Kiliseye gidenlerin sigara, alkol, yeme bozukluklarına bağlı hastalıklardan ölme oranları daha azdır. Yazara göre dini uygulamalar sağlık için her zaman faydalı olmayabilir. Buna örnek olarak 1831'de

Mekke'ye giden hacıların yarısının kolera salgınından hayatını kaybetmesi olayını vermiştir. Bir başka örnek olarak Zen dininin beslenme alışkanlıklarının yetersiz beslenmeye yol açabileceğini söylemiştir. Dindar insanların akıl sağlığı diğerlerine göre daha mı iyidir? Bu konuyu içsel ve dışsal dindarlık etrafında değerlendirmiş ve akıl sağlığının içsel dindarlıkla bağlantılı olduğu, dışsal dindarlıkla bir alakası olmadığı sonucuna varmıştır. Din özellikle yaşam ve ölümle ilgili stresleri azaltır. Tarikatlardaki sosyal destek ve ahlaki kurallar bireyleri yanlış yollara sapmaktan, stresten, alkolden, kumardan veya kötü olan diğer sorunlardan kurtulmasına yardımcı olur. Çoğu çalışma bu olumlu etkileri belgelemiştir. Fakat tarikatların olumsuz yönleri de vardır. Bazı vakalarda liderler üyelerin intihar etmesine karar vermiştir. Bunun gibi bazı tarikat liderlerinin de mantıksız talepleri olabilir, bunlar: Üyelerin paralarına el koymak, üyelerinin kiminle evleneceğine karar vermek, tarikattan ayrılmalarını zorlaştırmak gibi uygulamalar akıl sağlığı için çok zararlı uygulamalardır. İntihar konusuna bakacak olursak Yahudi ve Müslümanlar arasında intihar oranları düşüktür. 71 ülkede gerçekleştirilen uluslararası bir araştırmaya göre Hristiyanlığın intihar oranları üzerinde gözle görülür bir etkisi yokken, İslam bu konuda çok etkilidir. (Simpson ve Conklin, 1989) Sonuç olarak dindar bireyler dindar olmayanlardan daha sağlıklıdır. Bunun başlıca sebebi sağlıklı davranışlarıdır ayrıca kilise cemaatinin sosyal desteği ve ritüellerdeki paylaşım da etkindir.

Argyle, ahlak ile ilgili olarak din ile ahlakın yakın bir ilişkisi olduğundan, farklı dinler ve o dinlerin ahlak üzerindeki etkilerinden söz eder. Yunan ve Romalılar, Yahudilik, Hristiyanlık, İslam ve diğer dünya dinlerinde dinin ahlak üzerinde bir otorite olup olmadığı ve nasıl bir etkisinin olduğundan bahseder. Buna göre din olmadan da ahlaki kurallar gelişebilir. Bunlar kısmen doğuştan gelir. Örneğin çok küçük çocuklar bile başkalarının üzüntüsünden mutsuzluk hissedebilir ve başkalarını üzmenin yanlış bir şey olduğu sonucuna ulaşabilir. Empati, insanların yardımlaşması başkalarının duygularını anlaması noktasında büyük bir etkindir. Pek çok psikolog em-

pati kapasitesinin doğuştan geldiğine inanır ve ikiz çalışmaları ile bu görüşü destekleyecek deliller bulunmuştur. Yazara göre biyolojik faktörler ahlaki davranışın gelişmesinde önemli olabilir ya da olmayabilir ama sosyal öğrenmenin çok önemli olduğu aşıkardır. Sosyal öğrenmenin en önemli kaynağı ailedir. Arkadaş gruplarının etkisi de bir başka etkendir. Peki din ahlak kurallarını nasıl etkiler? Neredeyse bütün kültürlerde din, ahlaki kuralların kaynağı olagelmıştır ve bu kuralara uyulması için çeşitli yaptırımlar uygulanmıştır. Ancak günümüzde ahlaki kurallar üzerindeki otorite din değil; eğitim ve kamu görüşüdür. Dikkat çeken bir husus din eğitiminin bireyin ahlakında etkisinin çok az olduğudur. Özellikle ebeveynlerin etkisi göz önüne alındığında bu etkinin çok az olduğu yapılan araştırmalarda ortaya çıkmıştır. Ahlaki fikirlerin kaynağının din olduğuna dair tarihsel deliller bulunmaktadır. Ancak günümüzde bu etki ne kadardır? Yazarın bu konuda bahsettiği örnekler genelde kilisenin bireylerin ahlakı üzerindeki etkisidir. Örneğin hayırseverlik konusunda yapılan araştırmalara göre insanlar kiliselere çok fazla bağlı yapmaktadır ama bunların hepsi hayırseverlik olarak nitelendirilemez. Yazar bunların çoğunun kiliseyi desteklemek ve hizmetlerin devamını sağlamak için ödenen kulüp ücreti olarak görülmesinin daha uygun olduğunu belirtmiştir. Sonuç olarak kilise üyeliği ve dindarlık davranış üzerinde etkilidir. Kilise üyeleri hayır işlerine iki kat daha fazla para harcar. Yapılan araştırmalara göre dinin alkol ve uyuşturucu gibi maddelerin kullanımını üzerindeki etkisi çok fazladır ancak hırsızlık ve şiddete gibi suçları engelleme noktasında etkisi daha az bulunmuştur. Şaşırtıcı olan bir diğer husus da kilise üyeleri daha fazla ön yargılıdır. Ön yargısı en az olan insanlar kilise üyesi olmayanlardır.

Sekülerleşme ile birlikte dinin önemini yitireceğine inanılır. Yazar İngiltere ile Amerika'da sekülerleşme, dindarlık, kiliseye katılım konularına değinmiştir. İngiltere'de ve diğer bölgelerde genellikle dinin düşüşe geçtiği ve giderek yok olacağı söylenir. İngiltere'de kiliseye katılımın düştüğü araştırmalarla desteklenmiştir ancak diğer bölgeler için de böyle bir düşüş olduğunu varsaymak yanlış

olur. Yazara göre kiliseye katılım, araştırmacıların en çok sevdiği ölçüttür; davranışa dayalıdır ve dinin toplumsal yönünün önemli olduğu düşünülürse en geçerli ölçüttür. Tabi ki bizim kültürümüz için bu söz konusu değildir .Bizim kültürümüzde kiliseye katılımın tam olarak karşılığı yoktur. Camiye gitmek Batı kültüründeki kiliseye katılımdan çok farklıdır. Kiliseye katılım İngiltere’de 20. yüzyıl boyunca düşmüştür (1900’ de % 24 iken, řu an % 15) ABD ‘de durum İngiltere’den çok farklıdır. İngiltere’ ye göre çok daha fazla kişi kiliseye gider, daha inançlıdır. Amerika’ da devlet kilisesi yoktur. Bu durum gruplara ayrılan özellikle Protestan kiliseleri arasında bir rekabete ve yeni kiliselerin açılmasına yol açmıştır. Kiliselerin yerini mezhepler almaya başlasa da bir şekilde bu yüzyılda Batı dünyasında bir sekülerleşme yaşanmıştır. Ancak din hala insanların hayatını eskiye nazaran daha az da olsa etkilemeye devam etmektedir.

Sosyologlar, sanayileşme ve modernitenin sonucunda dinin yok olacağını düşünmektedir. Öte yandan dünyanın pek çok bölgesinde sanayileşmenin yanında pek çok yeni kilisenin açılması da söz konusudur. Protestan cemaatler sosyologların ilgisini çekmektedir çünkü üye sayıları çok hızlı artmaktadır. Argyle, yeni dini akımlar hakkında yeni dini akımların liderlerini, bu akımlara üye olan kişileri ve onların özelliklerini irdelemiştir. řu tespitite bulunmuştur: Çoğu üye, yirmili yaşların başında genellikle bekar, öğrenciliği yeni bitmiş ve isyankar gençlerdir. Geleneksel cemaat üyeleri genellikle yoksul, işsiz ve marjinal bireylerden oluşurken yeni dini akımların üyeleri Hare Krishna ve İsa Mesih hareketi gibi daha çok orta sınıftır. Cemaat üyeleri genellikle topluma yabancılaşmış bireylerdir; kimi okuldan atılmış, uyuşturucu batağına düşmüş, yasalarla çatışan ailesiyle kavgalı tiplerdir. Yazar dinsel deneyimle ilgili şizotipi tabirinden bahseder. şizotipi tabiri, şizofreninin erken evrelerini yaşayan, aynı zamanda dinsel deneyim ve yaratıcılık kapasitesi olan bireyler için kullanılır. (s.292)Bu durum kutsallık ve delilik arasındaki ilişkiyi açıklamanın bir yolu olabilir. Bazı cemaatler üye seçerken planlı yöntemler geliştirir. Cemaatler belirli türden insanları hedefler. Mesela Moon tarikatı; toplum içinde kaybolmuş, yabancı-

laşmış kişileri seçer ve onları yemeğe davet eder, adayları sevgi bombardımanına maruz bırakır . Bazı cemaatler suçluluk duygularını istismar eder. Bu ve benzer davranışlar beyin yıkama ve baskı olarak adlandırılır. Tarikatlar genellikle cemaatlerden birçok noktada ayrılır. Cemaatler kiliselerden kopmanın bir sonucuyken tarikatların bu tarz kiliselerle bir bağı yoktur ve çoğu Doğu dinlerinin görüşlerini kullanır ve Hristiyan olmayan yeni gruplardır. Modern dünyada çoğu eski kiliselerden kopan gruplar şeklinde pek çok Protestan cemaat ortaya çıkmıştır. Genellikle yaşamının bir döneminde akıl hastalığı geçirmiş liderler belirli üye profilinden takipçiler bulur ve bu takipçilerin çoğu dışlanmış, yoksul ve marjinal kişilerdir.

Kitabın son bölümünde yazar din hakkında çıkarılan sonuçlar üzerinde durur. Psikolojiye karşı din hangi konumda, dinsel deneyimler, dini tutumlar, dinin faydaları, dinin geleceği , dinin olumsuz bir etkisinin olup olmadığı gibi konular hakkında çıkarımlarda bulunur. Yazar dinin en olumsuz etkisi olarak kilise üyelerinde görülen, diğer din ve kilise üyelerine karşı olan ön yargıyı görür. Dinin kendisi bir çatışma kaynağı olmamasına rağmen, dini farklılıklar neredeyse tüm savaşların itici güçlerinden biri olmuştur. En ön yargılı kişiler, sadece Hristiyanlıkta değil diğer dinlerde de köktenci grup üyeleridir sonucuna ulaşılmıştır. Dinin faydaları konusunda pek çok araştırma sonucu gösteriyor ki dinin sağlık üzerinde olumlu bir etkisi vardır. Dinin akıl sağlığıyla da bir ilişkisi vardır özellikle olumlu dini başa çıkma stresli durumların üstesinden gelme konusunda bireylere büyük fayda sağlar. Alkol ve uyuşturucu konusunda etkili olsa da suçları engelleme konusunda etkisinin az olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kitapta genel olarak her bölümde, farklı yönlerden dinin bir toplumsal olgu olduğu ortaya konmuştur. İkel dinden günümüze, dini ritüeller gruplar halinde gerçekleştirilmekte ve olumlu duygular ortaya çıkardığı görülmektedir. Din ve ahlak kuralları arasında her zaman yakın bir ilişki olmuştur. Dünyanın pek çok yerinde din kaybolmaktan ziyade büyümektedir. Kore ve Güney Amerika'da kiliseler çok yayılmıştır.

Kitap incelendiğinde çevirinin oldukça başarılı olduğunu söyleyebiliriz. Dilimize ve kültürümüze uygun başarılı bir çeviri yapılmıştır. Bu çeviri, din psikolojisi alanında sınırlı sayıda bulunan Türkçe kaynaklara eklenmesiyle alana önemli bir fayda sağlamıştır. Bu ve bunun gibi eserlerin Türkçe'ye çevrilmesi Türkiye'deki din psikolojisi çalışmalarının gelişmesi açısından oldukça önemlidir.

Kitabın güçlü yönleri, ele aldığı konuların çeşitliliği, zengin literatür taraması, çok sayıda araştırma verilerine dayanması ve sunduğu grafikler, tablolar ile bunları desteklemesi diyebiliriz. Yazar yaptığı çıkarımların neredeyse tamamını bilimsel verilere dayandırmıştır. Her bölümün sonunda önemli olan noktalar özetle vurgulanmıştır. Yazarın kullandığı dil anlaşılır ve akıcıdır. Bazı temel kavramlar, anahtar sözcükler, terimler açıklanıp okurun konuyu daha iyi anlaması sağlanmıştır. Psikolojinin dini geri plana atması sorununu çözmek için yazar, elde bulunan araştırmalar aracılığıyla din ile psikolojinin uyum sağlayacağını göstermeye çalışmıştır. Kanaatimizce bu konuda başarılı olmuştur.

Kitabın zayıf yönü olarak kitapta zikredilen araştırmaların tüm dinleri ve İslam dünyasını temsil etmediğini söyleyebiliriz. Çünkü bahsi geçen pek çok araştırma Batı'da yapılmıştır ve Hristiyan dünyası için geçerlidir. Örneğin Batı'da kiliseye gitmek en büyük dindarlık göstergelerinden birisi kabul edilir. Bunun bizim kültürümüzde tam olarak bir karşılığı yoktur. Diğer dinlerde ve ülkelerde yapılan araştırmalara daha çok yer verilebilirdi. Bir başka yönü din psikolojisinin öne çıkan isimlerinden yalnızca iki isme yer vermiştir. Daha kapsamlı bir eser olması için daha fazla öncü isim yer alabilirdi.

Sosyal bir psikolog olan Michael Argyle, genel olarak din konusunu sosyal bir olgu olarak ele almış ve bu bağlamda değerlendirmelerde bulunmuştur; dinin bireysel yönü üzerinde fazla durmamıştır. Eserde literatürden zikredilen örnekler bağlama uygun olarak kullanılmıştır. Çalışmada pek çok nicel araştırma verilerine yer verilmesi eseri daha güvenilir kılmıştır. İlgili konulara yönelik geniş bir yabancı literatür sunması eserin olumlu yönleri arasında

zikredilebilir. Yazarın seçmiş olduğu konuları neye göre sınıflandırdığı anlaşılmaya çalışıldığında sosyal psikoloji ile din psikolojisinin kesiştiği noktalar üzerinde yoğunlaştığını söyleyebiliriz. Örneğin sağlık, ön yargı, tutumlar, gruplarda davranışlar gibi sosyal psikoloji alanına giren konular ile bunların dinle ilişkisini inceleyen din psikolojisi alanının ortak konuları üzerinde yoğunlaşmıştır. Yazar din psikologlarından yalnızca iki kişiyi(Freud ve Jung) müstakil bir bölüm altında incelemekle yetinmiştir. Diğer öncü isimlerden yer yer bahsedilmiştir ancak detaylı olarak yer verilmemiştir. Eserin kapsamlı olduğunu ifade etmemizin yanı sıra eserde bazı konulara değinilmemiştir. Örneğin bireysel dindarlık, maneviyat, din değiştirme, dini dönüşüm, mistisizm gibi din psikolojisinin önemli bazı konularından bahsedilmemiştir. Ancak ele aldığı konular pek çok din psikolojisi kitabında bir arada bulunmayan konulardır. Bu bağlamda kitap din psikolojisi, psikoloji ve din ile ilgilenen herkesin faydalanabileceği önemli bir eser olma niteliğindedir. Yazarın deneysel olarak mevcut bulunan deliller ışığında fikirlerini ortaya koymak için gösterdiği çabanın başarılı bir sonuca ulaştığını söylemek mümkün. Türkiye’de son yıllarda din psikolojisinin popüler olmasıyla birlikte din ile psikolojinin birbirine zıt değil; birbiriyle uyumlu olan iki alan olduğunu ortaya koymayı amaçlayan çalışmaların yapıldığı göz önünde bulundurulursa eserin bu bağlamda alana önemli bir katkı sağladığını söyleyebiliriz. Sonuç olarak ifade etmek gerekirse dine inancı olan, din ile psikolojinin ortak noktalarını bulmaya çalışan yazarın, sahaya katkı sağladığı bu eser, din psikolojisi ile ilgilenenlere fayda sağlayacak önemli bir eserdir.